Р. 1914. .... Ч. 37.

ПРОСЬВІТНІ ЛИСТКИ.

Про житє Тараса Шевченка

написав

ДЕНИС ЛУКІЯНОВИЧ.

6-а тисяча.

Ціна 10 сот.

Накладом Товариства „Просьвіта“ у Львові.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

1. Чому кождий Українець і кожда Українка повинні знати житє Тараса Шевченка?

В 1914-ім році сьвяткує вся соборна Україна такий обхід, якого ще ніколи не сьвяткував український нарід. Обходимо соті роковини приходу на сьвіт найбільшого мужа, якого дотепер видала з себе українська нация. Того, що казав нам жити, як була вже готова, викопана для нас могила.

Людство іде наперед дорогою поступу таким робом, що час до часу з'являють ся великі, талановиті люди на ґрунт підготовлений звичайними робітниками. Вони силою духа переростають своє поколінє і ще будучим показують та промощують шлях.

Шануючи і почитаючи таких великих людий, ми тим шануємо і себе. Бо теперішність найчастійше вяжеть ся з минулим, вона з нього вийшла так, як з теперішности виросте будуче. З минулого треба вчити ся. В дійсности не тільки вчимо ся, але і всю працю нашу навязуємо до минулого і вже зробленого нашими попередниками. Ніхтож не починає роботи наново, з самого таки початку. Що батьки наші зробили, се ми приймаємо як готове тай стараємо ся йти ще далї. Наші діти приймуть се, що ми зробили тай старати ся муть за дальший поступ. Певне, що відколи — приміром — деревляний леміш заступлено залізним, ніхто вже не почне тепер деревляним лемішем орати, або хоч набивати його залізом по берегах. Тепер уже думають, як залізний плуг поправити; завели парові плуги і т. д. Шо зробить ся доброго і мудрого, чи в господарстві, чи в промислї і техніцї, чи в ремеслї, чи в науцї, се люди переймають і шукають іще лїпшого.

Так то не пропадає ніякий винахід, ніяка нова, хосенна гадка, ніякі зусиля людського духа. Се значить безсмертність людських діл. Се значить: ми працюємо для будучини.

Шануючи великих людий, роздумуючи над їх житєм і ділами, ми вдоволяємо потребу нашої душі, котра нам каже признати другому правдиву заслугу і віддати йому належну почесть. Разом з тим ми вчимо ся, розглядаючи працю великого чоловіка, якої вислід буває підставою праці для цілих поколінь. Такий великий чоловік умів ліпше ніж ми жити, хоч може не для своєї особистої користи, але для ідеї і для загального добра. В його житю неоден з нас найде приклад для себе.

Не всїх великих людий почитають однаково. Се залежить не тільки від величини їхних заслуг, але також від того, якій думці (ідеї) вони служили. Одних нпр. почитають самі лїкарі, других самі історики. Не багато є таких великих людий, щоб їм покланяли ся представники цїлого народа, а то і цїлий нарід. Бо до того не дають іще підстави самі заслуги і великі дїла. Коли Тараса Шевченка почитає кождий сьвідомий Українець, то він шанує в нїм не тільки великого поета, але того, що посїяв нові гадки, новий клич кинув, підняв перед народом новий стяг на місце давного, козацького, котрий похилив ся і впав. Шевченкові гадки стали ся жерелом нашого народного відродженя тай до нинї вони жиють в нас і дають нам животворну силу. Тому то називають Шевченка нашим апостолом.

Та Шевченко окрім своїх віршів, дав ще Українї цїле своє житє від молодости до старости. За свою ідею, за ті гадки, які він так щиро і так сьміливо розкрив перед земляками, він страждав на засланю, а воно зруйнувало його житє. Шевченко поляг мучеником за Україну.

Нас учать в історії про житє королїв і князїв. А Шевченко то наш князь і король, наш гетьман і кошовий, хоч не мав війска, тільки любов у серці і не мав збруї, лиш — могутнє слово. Шевченко найбільший син України і тому кождий з нас повинен знати його житє.

Родинна хата Шевченка.

2. Дитячий і хлопячий вік Тараса.

Тарас Шевченко родив ся д. 9. марта 1814. р. в селї Моринцях, де його батько Григорій пристав на ґрунт до жінки Катерини. Ще Тарас у сповитку був, як батьки його перебрали ся в родинне село Шевченків, у Кирилівку. Стало ся се на приказ пана, бо Григорій був кріпаком (панщизняним мужиком) дїдича Енґельгарда. Обидва ті села і Моринцї і Кирилівка лежать у звенигородському повітї, на полудне від Київа. В Кирилівцї вже Григорій Шевченко зістав ся і тут зріс Тарас. Пробув там до 15 року свого віку.

Злиднями привитала доля Тараса ще в заранї. В кріпацькій родинї тяжко за гаразди. А хоч дитина під оком люблячої мами не відчуває так недостатків, бо й небагато потреб має і ще не вміє журити ся, Тарасови власне не поталанило: ненька лишила його девятьлїтним сиротою. Сестра Катерина, що так любила його і голубила, віддала ся на чуже село. Батько вженив ся вдруге і то з удовою; мачуха привела з собою дїти і на Шевченкову хату, на семейне житє упала тїнь. Почали ся драки і бійки між дїтьми, колотнечі між старими. Прощайте добрі, милі часи, коли білявий хлопчина навганяв ся вулицями, викупав у потоцї і впав у садї під першу яблуню з краю тай захріп... Кожда сварка, яка спалахнула у Шевченків, кінчила ся побоями живого, збитошного Тараса. Мусїв він тїкати і ховати ся в печеру за селом, то в бурянах у сусїда, куди сестра Ярина приносила йому кусень хлїба, а про сховок братчика не сказала нікому. Раз бито і катовано його три днї підряд за те, що пасинок мачухи Степанко украв постоялому на кватирі салдатови (жовнїрови) 45 копійок і звернув підзор на Тараса. Що йно третього дня виявило ся, хто виновником.

Тільки було спокою в хатї, як хлопець уступив ся і пішов на науку до дяка (почав вчащати ще за житя мами) або лїтом поїхав із батьком чумакувати. Чумаки були се купцї, що в давних часах привозили головно сіль і рибу знад Чорного або Азовського моря, а вивозили з України пшеницю. Коли вже торговельні

шляхи були безпечні і взяло ся багато міст, чумацькі валки не запускали ся аж над море. Чумакуючи з батьком, Тарас не то що не зазнав домашних невгодин, але не міг до сита налюбувати ся тихими зоряшливими ночами степовими та надивити ся на безкраї, наче море, степи. В такій дорозї занедужав Григорій і помер. Тарасови було тодї 11 років і він лишив ся на опіції діда Івана.

Тепер уже виступив Тарас із вітцївської хати. Иншої ради не було. Навіть немав нїякого права до частки по татовій смерти. Батько його, вмираючи, казав, що Тарасови не придасть ся нїщо з кріпацької мізериї, бо він, шануючись, вийде на великого чоловіка, або, не дбаючи, зійде на велике нїнащо.

Сповнило ся перше батькове віщованє, Тарас вийшов на такого чоловіка, яких на цїлій землї було небагато. Але по терновій дорозї зайшов він до великої слави.

З волею діда пішов він знов на науку, та витерпіти там не міг довго. Сеж не була школа, така як по нинїшних селах, а дяківка. Вчили читати псалтир, дяк був завжди підпитий і мав один тільки спосіб науки — бійку. Тай ще кождий школяр сам приносив на себе вишневий прут або березові різки і мусїв тихо лежати, не ворухнути ся, коли пяниця відлїчував киї та прибалакував.

Тарас знав уже псалтир на память, а читав його голосно і виразно, тому дяк Бугорський заставляв його вчити в школї і бити школярів (настановив його „консулем") тай читати при мерцях псалтир. За таку роботу діставав Тарас книша і десятий гріш від дяківської плати за кождого мерця, а за науку мав вільне мешканє на дяківцї. Але не було чим прохарчувати ся і за що зодягати ся, отже Тарас задумав утїкати від Бугорського та йти учити ся малярства у церковних малярів, яких було багато у сусїдних селах, особливож у Хлипнівцї. Надіяв ся Тарас зарібків і чув до малярства велику охоту.

Не міг бідний сирота трапити на доброго учителя. Малярі заставляли його до важких послуг, до домаш-

ньої роботи, а про мальованє і не кажи. Знеохочений, вернув ся Тарас знов у Кирилівку і став підпасїчем у громадського пастуха. До того часу відносить ся його вірш: „Менї тринацятий минав, я пас ягнята за селом“. Нездатний був з нього пастух, бо він або замислив ся і в небо глядів, або рисував, а череда ходила самопас. Через таке мусїв покинути пастирство. І служба у добросердного попа в Кирилівцї не вдоволяла Тараса, якесь неясне тодї ще бажанє сьвітла, охота посьвятити

Тарас з сестрою Катериною.

ся малярству, шукати чогось ясного і доброго заставили його йти знов із рідного села.

Колиж він пустив ся ще раз на мандрівку по малярях і вкінцї найшов привітного чоловіка, показав ся инший клопіт. Той маляр бояв ся тримати кріпака без панського дозволу. Тарас подав ся в Вільшану до зарядчика Енґельгардових маєтків. Та той замісць дати розписку, затримав Тараса, казав підучити троха охай-

ности і укладу тай ураз з иншою прислугою відправив і Тараса на Литву у Вильно, де жив у ту пору дідич Енґельгард.

3. Що виніс з собою Шевченко з рідного краю?

На шіснацятому році недобровільно покинув Тарас свої родимі сторони і пішов на чужину, де побув одним тягом 15 років. У тих далеких краях зробив ся він великим чоловіком, добув слави і хвали. Алеж не чужениця йому се дала, а рідна Вкраїна.

Як ростина, хоч би яку засадив, тягне соки і поживу з землї і з повітря, так людина носить у крови вдачу свого народа і хист своїх предків, а вихованє, наука і пригоди в житю, особливо в ранних лїтах, складають ся на характер і розвинуть або збавлять вроджений талант у чоловіка. Шевченка міг видати тільки нарід, що має такі співанки, пісні і думи, як ми. Завзята натура дїда Івана, який ходив з Гайдамаками, показала ся в Тараса і дала йому силу терпіти муки, а не скривити душею. Ті всї злиднї, які йому постелили такий незавидний шлях у молодости, тільки загартували тїло і духа Тарасового. Студїнь, дощі і вітри тай усї невгодини, які витерпів Тарас, бурлакуючи в околицях Кирилівки, зробили його залїзним і витревалим, дали йому змогу перетерпіти салдатську каторгу.

Шевченко сам каже у своїх споминах, що насильства дяка зродили у нього на все житє нехіть і відразу до панованя одного чоловіка над другим. Сї думки, які взяли ся ще в дїтвака, кріпшали і Тарас на все лишив ся ворогом насильства, оборонцем покривджених.

Та не сама тільки память кривди і злого лишила ся в дитячих споминах у Тараса. Мов звізда крізь мраку просьвічувала у нього згадка материнської любови і він поніс з собою тугу за маминими пестощами, за добрим словом любих сестер Катерини і Ярини. Тому він так високо цїнив і так високо ставив у своїх творах образ матери в сїмї.

З під рідної сртіхи виніс Тарас ще й инші добрі посіви. Хоч і бідні, Шевченки з себе не були такі про-

сті. Що найважнійше, були між ними грамотні і знали вагу осьвіти. За старанєм батька Тарас не пішов у сьвіт невідущим, але письменним.

Далї, була у Шевченків жива память ліпших часів. Тих, коли на Вкраїнї була ще воля, хоч і треба її було завзято боронити від лихих сусїдів; коли ще не було наложене на Україну московське ярмо. Дід Іван був учасником т. зв. Коліївщини, гайдамацьких розрухів 1768 р., коли Запорожець Максим Залїзняк і сотник двірських козаків Потоцького Іван Ґонта стали на чолї ватаг і бороли'ся проти закріпощеня селян та воювали в оборонї православної віри. Цїлий той рух вийшов з Мотрониного монастиря не так далеко від Кирилівки і Шевченко сам каже:

...тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав.

Отже дід Іван розказував синови і сусїдам про давні часи, про Коліївщину. Сї оповіданя ворушили Тараса, коли він дух запер у собі і в кутку сидів та слухав. Він плакав дитинячими сльозами, спочуваючи кривдї українських селян. Ті зворушеня лягали в дитячу душу і лишали слїд. Дїдовіж оповіданя доповнив іще старенький чернець у мотронинськім монастирі, куди ходив Тарас із сестрами на прощу. В сусїдних від Кирилівки селах показували ще памятки і місця звязані з Гайдамаками. І по лїтах Тарас списав по споминам ті дїдові оповіданя в поемі „Гайдамаки“.

А так само, як спомини про Гайдамаків, знав Тарас з дому і піснї народні і думи тай співав їх, не розставав ся з ними весь вік. Вони йому розкрили красу поезиї, на них він учив ся віршувати.

Але найбільша Тарасова учителька була природа: Від неї Тарас не відчужив ся. Цїлих 15 років жив на її лонї, і так до неї звик, шо вже нїколи не перестав любувати ся нею, шукати у неї краси і розради. А якаж гарна природа в звенигородськім повітї, найкращім із всїх у київській ґубернії! Лани, гаї і байраки міняють ся з собою, де-не-де замикають овид горбки, а межує з ними степ. Не диво, що така живописна країна ви-

дала богато малярів. Вона і на малого Тараса зробила перший нестертий слїд. І ті враженя лягали в Тарасову душу а по лїтах озвали ся.

З таким богатим скарбом їхав Тарас у далекий край. Той скарб то було поетичне дарованє, яке не давало Тарасови взяти ся нї до хлїборобської нї до ремісницької роботи. Воно заставляло Тараса перти ся до малярства. І тільки з часом, коли він набрав ся потрібної науки, воно показало ся в цїлій силї. Повним сяєвом заяснів тодї Шевченків талант.

4. Шевченко в службі.

Тарасові злиднї не перевелись, хиба що відмінили ся. Досї він голодував, слота його била, спека припікала бездомного бурлаку. Тепер мав що їсти і вбрали його, але відібрали свободу. Він крепаком був перше і зістав ся ним тепер. Але в Кирилівцї був від пана далеко, а в Вильнї, в Варшаві і куди там ще не їздив Енґельгард, забираючи з собою прислугу, був Тарас під самим таки панським дахом. Було кому пазити його і за найменшу провину висїкти різками „для науки“.

Було і друге горе. Збудила ся у хлопця туга за вітчиною. Не стало високих могил, на котрі ходив колись то Тарас шукати залїзних стовпів, що буцїм-то підпирають небо. Не бачило око українського неба і степів. Намість того мав сїльський хлопчина міські мури, а замість степового вітру і соловейкового співу чув шум і гуркіт чужого міста.

А вже цїлком приголомшив його Петербург, столиця Росиї, куди виїхав дїдич Енґельгард разом з цїлим своїм двором. Хоч Тарас не мав коли і як ходити по містї, а все таки довелось і йому побачити уличне житє і він доконче обертав ся тепер в далеко инших умовах, нїж досї.

Та як не гірко було Тарасови, а всеж таки цїла зміна житєвих умов пішла на його користь. В Кирилівцї він блукав і не міг найти пристановища. Хоч би й лишив ся був у Хлипнівцї у церковного маляря, то

талант його не розвинув ся-б був і не набрав сили. Інакше склало ся тут. По містах зосереджує ся мало не вся культура. Тут купці великі, варстати і фабрики, театри, школи, вчені, малярі і уряди. Хто живе в місті, той має змогу навчити ся, чого йому треба. А навчив ся тут малярства і Тарас.

Малого Шевченка застає дїдич Енґельгард при мальованю і велить його за те укарати.

До того дійшло в той спосіб. У Тараса вільного часу було досить, отже кожду вільну хвилю обертав він на те, що рисував угльом та крейдою. На такій роботї виловлювали Тараса і кождий раз карали. Але вкінцї додумав ся Енґельгард, що видно-дїло Тарас годить ся на маляря, а не на локая. Тай з маляря можна мати більшу користь нїж з козачка. От тому зглянув ся він на Тарасові просьби і звільнив його з локайської служби, а віддав на науку до добрих малярів.

Що йно тепер почало ся инше житя для Тараса. Раз, що він мав змогу робити се, до чого рвала ся

його душа від ранної молодостн. По друге, виходив Тарас з панського двора і мав більше свободи, забігав у царський сад, відрисовував статуї то оглядав за склеповими вікнами і в церквах гарні образи. Тоді він перший раз стрітив ся з чесними, благородними людьми, які бачили в нім чоловіка, а не худобу-крепака.

Найбільшу вагу мала для нього знайомість із земляком Сошенком, бо той заняв ся його наукою, дав йому книжок і зблизив його до таких людий, як поет Гребінка, славний маляр Брюлов і росийський поет Жуковський, що був учителем царських дітий і пізнійшого царя Александра II. Нові Шевченкові приятелї побачили, що він людина незвичайна, бо і талант має великий, чого доказом були його малюнки, і характер має гарний. Вони згодили ся в тім, що треба йому конче дати доступ до найвисшої школи, де вчать малярства, до академії. Перше всего мали його викупити з кріпацтва, бо кріпак не мав доступу до академії. Отже Брюлов намалював портрет голосного поета Жуковського, і пустив на льоси, щоб таким робом зібрати більшу суму. Тай справдї, придбав 2 тисячі рублїв з половиною, на той час такі великі гроші, як нинї 50 тисяч корон. За ту суму Енґельгард згодив ся визволити свого кріпака і так став Тарас вільним чоловіком, і вже тепер могли його приняти до академії.

5. Шевченко на волї.

Тая дуже важна подія в Тарасовім житю припала на д. 4. мая 1838 р., коли Шевченкови минуло 24 роки.

Аж тепер він почув себе правдивим чоловіком, якому походженє від батька крепака не стоїть на перешкодї вчити ся і мати доступ до людий. Тепер він побачив велику вартість свободи і ще глибше відчув долю та кривду закріпощених селян на Україні.

Свободи уживав Тарас як найлїпше. Він не мав досї ніякої осьвіти, отже тепер кинув ся напрасно до книжок, яких позичили йому приятелї. Він прочитав історию всїх народів (всесьвітну історию), читав у пе-

рекладах твори великих сьвітових поетів і вчив ся французької мови.

Та найбільше вражінє зробила на нього по російськи написана історія України під заголовком *Історія Русов* или Малой Росії, недрукована ще тоді, тільки переписувана. Її написав якийсь великий український патріот (здаєть ся Полїтика). В ній помилок багато, але автор проводить у цїлій книжці думку, що Українцї окремий, самостійний нарід, а Українї належить ся бути окремою державою. Він показує всю кривду Українців і докладно росказує, як вони бороли ся за волю.

Ся книжка отворила Шевченкови очи на минувшість України, на її відносини до Москви та Польщі, навчила його, що треба в українській історії високо ставити і чого для України домагати ся.

За тою наукою Шевченко не багато мав часу малювати. І треба було потому невсипущою працею наганяти занедбане. Всеж таки Тарас робив такі поступи в малярстві, що всї професори в академії були з нього дуже вдоволені.

Не сама тільки наука спиняла Шевченкови малярство. Він признав ся сам, що малюючи в академії, нераз задумував ся і перед його очима ставав сліпий кобзар в українськім селї, то привиджували ся гетьмани та Гайдамаки. Читанє славних сьвітових поетів розбудило і в його души дар бути поетом; досї був він у сповитку, дрімав. І от почав Тарас списувати вірші. Помало назбирало ся їх у нього чимало, а в 1840. р. приятель його Мартос видав їх своїм коштом. На заголовнім листку книжки був намальований кобзар під хатою і тому збірку своїх поезий назвав Шевченко „Кобзар“. Красшої і вартнїйшої книжки, як ся, нема досї в нашій лїтературі. Вона зробила велике вражінє і великий переворот на Українї. Слїдуючого року видав Тарас свою поему „Гайдамаки“. З того часу не переставав уже віршувати.

Зараз по скінченю академії поспішив Тарас сам на любу Україну.

6. Шевченко на Україні.

Безмежно радував ся Тарас, коли побачив Славутицю-Дніпро, широкі степи з високими могилами, золотоверхий Київ, матір руськик міст. Він їхав на Україну робити дуже милу і важну роботу. Археоґрафічна комісия, така що береже памятки давнини (будівлї, збрую, одежу, грамоти і т. и.) задумала видати альбом (книжку з рисунками) старих українських церков, замків, могил під заголовком „Живописна Україна". Доручено Тарасови поробити рисунки старих українських замків, церков, могил. При тій роботї Шевченко ще докладнїйше пізнавав славну минувшість нашу, роздумував над нею і поетичним своїм словом прославляв її тай звертав на неї очи своїх земляків.

Так обїхав поет Полтавську і Чернигівську ґубернїю, а був і в Київській. Куди не заїхав, витали його дуже радо. А тому так його приймали, що він був дуже любий, милий, добрий чоловік і тими прикметами брав кождого в полон. Співав він милим голосом народнї піснї і був веселий. Двері панських покоїв отвирала йому слава, якої придбав собі не тільки Кобзарем і Гайдамаками, але й иншими віршами, які кружили у відписах по Україні.

Відвідав він і родинні сторони і родину тай запоміг її, як міг. Ще з Петербурга висилав він братови гроші, хоч сам їх мав мало. Він поміг і якомусь чужому чоловікови. Раз він гостював у панотця, як прийшов якийсь селянин жалувати ся, що вкрадено йому пару волів. Шевченко дав йому 50 рублїв, нїби позичив. Селянин приняв гроші, але питав, як має йому віддати їх, коли навіть не знає, від кого дістає таку поміч. Бери — казав, усьміхаючись Тарас — прийдеш віддавати, то пізнаєш.

Але наймилїйше було Тарасови в Київі. Там на кождім кроцї було тілько памяток нашої княжої і козацької слави. Крім того від яких 15 років зосереджувало ся в тім містї живійше українське житє духове. Від коли заложено в Київі унїверситет (1831) збирало ся там більше молодїжи задля науки, працював там про-

фесор московської літератури Максимович, а з молодих поет Куліш, історик Костомарів і инші.

З гуртом молодих Українців познайомив ся Шевченко і огненим словом додав їм ще більше відваги і завзятку. І так завязали вони товариство, що звало ся Кирило-Митодіївським братством. Сю назву вони приняли в честь перших славянських апостолів, а в славянщину дуже вірили, сподівали ся великого добра з того, як би всї славянські народи зробили вільну спілку (федерацию), в якій кожда републїка[1]) мала би рівний голос. Кріпацтво мало упасти, бо кождий чоловік повинен мати повну свободу і волю, якою мовою говорити, до якої віри признати ся, що писати і друкувати, в які товариства єднати ся.

Ще нинї навіть, у 67 років від заснованя Кирило-Методіївського братства нема тої свободи в Росиї, хоч кріпацтва вже нема, а навіть нїби конституцию дали. А щож казати про тамті часи. Росийський уряд, як тільки дізнав ся (з доносу) про тайне товариство, що ширило такі небезпечні для нього думки, приказав арештувати 10 визначнїйших членів товариства, між ними і Шевченка. Тим більшу небезпеку бачив цар у тім, що власне Українцї думають про зміну порядків. Бо що без України Москва? Землї московські неврожайні, а надто, Українців так багато між московськими поетами і вченими, що половину лїтератури і науки Москалям сотворили.

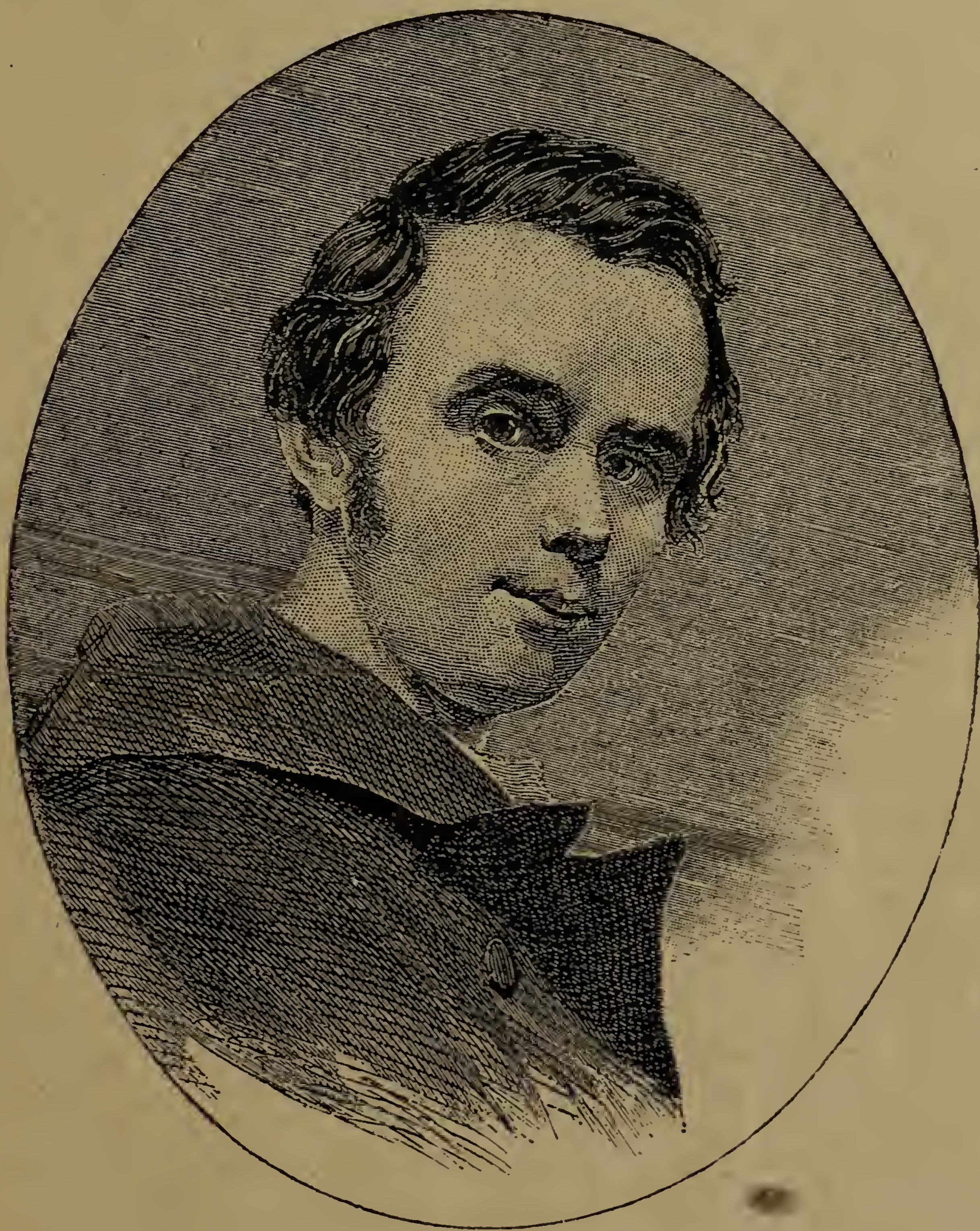
Томуж то провідників братства заслано в далекі ґубернії на кару, а найтяжше покарано Шевченка. За те, що написав поему *Сон* і *Кавказ*, у яких остро напав на царя і на царські порядки за кривди України і инших поневолених народів. Цар Микола присудив Шевченкови служити у війску і то в азийських степах.

7. Шевченко в неволї.

Те велике нещастє впало на Тараса 1847 р., як він ледво 2 роки побув на Україні. А найшло воно його

[1]) Така держава, де нема короля, тільки рада і вибирані урядники, яких можна скинути.

в таку пору, що нівечило найкращі поетові замисли. Шевченкови отвирала ся дорога до гарної будучини. За старанєм княгині Репніни дістав він місце при київськім університеті, а Кулїшиха жертвувала йому підмогу на виїзд за границю, де він мав придбати собі

Т. Шевченко в молодім віцї.

ще висшої осьвіти. І саме тоді, як поет вертав ся від Кулїшів з Чернигівщини до Київа, його по дорозї арештовано.

Кара, яку присуджено Шевченкови, була надто велика. Раз, що вислали його в далекий край, розлучали з вітчиною і з приятелями і завдавали таку муку,

як кождому засланому. Але не було визначено, який час мала кара тревати, отже могли його держати на засланю і до смерти. Цар власною рукою дописав на присуді, що невольно Шевченкови займати ся ні писанєм ні малярством. Се було страшно болюче. А ще заслали його в салдати (до війска). Його, вільнолюбного чоловіка, що так ненавидів насильства і обмеженя свободи, а війско, муштра, збруя такі були йому противні!

Не відразу почув Тарас невиносиме горе. Є такі люди, що на самоті на мають об чім говорити з самим собою. Зате для других людий що йно тоді починає ся правдива, свобідна праця духова. Коли чоловік осторонь і одинцем стане і заглубить ся у свої гадки, у свою душу, то він мусить з її дна винести скарби, як тільки вони там є. Ось чому пророки і великі учителї ішли навіть на пустиню, щоб лишити ся самотними і дати волю думкам.

І Шевченко зразу перетоплював у своїй уяві ті вражіня, які виніс із любої України. Йому привиджують ся ті образи і ті люди, яких недавно ще оглядав. Тарас у неволї написав більшу часть і то найкращих своїх творів. Але тільки в перших лїтах. Його не так дуже стерегли і пильнували. Найшли ся навіть такі добрі офіцири, що давали йому дозвіл утїчи десь у чисте поле тай списати на клаптику паперу свої тужні думки; навіть приймали його у себе на кватирах і позволяли рисувати. Тількож, як пішов у Петербург донос і відтам прийшли нові накази, тодї поета погнали до Азиї і пильнували так гостро, що і в холяві шукали, чи не мав олївця, або паперу.

Тут у дикій пущі тратив Шевченко здоровлє і попадав у тугу. Не бачило його око ні цьвітки, ні дерева, нї могили, а небо — мов немите. І земляки наче забули за нього. Доки міг Тарас крадькома писати, заповняв свою „захалявну“ книжечку, а там і замовк. Від 1851 до половини 1857 р. нема ні одного стишка. Так пропало майже 7 літ у творчости нашого поета.

Але Шевченко, теряючи тїлесні сили, був сильний духом. Він знав, що терпить за Україну, що за неї

жертву приносить, так як инші герої, що голови клали за сьвяту справу, за вітчину. Тому він достойно терпить, бо знає, з історії, що за свободу, за волю, за кожде право для народа мусїли кращі одиниці платити житєм. Він і терпів і вірив в будучність України і сподївав ся для себе освободженя:

Так Днїпро крутоберегий
І надія, брате,
Не дають менї в неволї
О смерти благати.

8. Освободженє і поворот Шевченка на Україну.

Ніде правди дїти, що надто мало листів діставав Шевченко з України і він — як сам каже — утїкав, щоб і не бачити, як другі салдати читають листи від родини. Близші Тарасові приятелї самі потратили голови тай не думали об тім, що треба піддержати того, хто найтяжше був покараний і терпів в дикій пустарі. заваленій снїгами. Щастє, що Тарас сам мав таку велику силу духа, незломну волю і витерпів за Україну муки.

Шевченка призабули земляки з тої причини, що по розгромі Кирило-Методіївського братства настав час утисків громадянського житя урядом. Ті Шевченкові приятелї, як кн. Толстой і кн. Репнїна, що не потребували лякати ся власти (на теж вони князї!) хоч і робили заходи в користь Шевченка, хоч і просили, щоб йому облекшено кару — нїчого не добили ся. Справа була дуже трудна. Свого часу царська родина закупила льоси на портрет Жуковського і так зібрано гроші на викуп Тараса з кріпацтва. Жуковський був учителем на царськім дворі, тому царська родина хотїла мати його портрет. А не купилаб вона була білєтів, то ще найшли-б ся були такі люди, що купили би, бо Брюлов мав славу, а його образи цїну. Але на царськім дворі розуміли так, що Шевченко має бути цареви до смерти вдячний. Скоро покінчено слїдство над Кирило-Методіївськими братчиками, то про Шевченка предложено Миколї І. такий доклад: „Шевченко замість вдяки до

царської родини, писав мовою українською найбаламутнійші вірші. В них він то плаче над кривдою України, то розповідає про колишню козацьку славу то поганими словами осьмішує царя і його семю. А що Шевченко придбав собі такими творами славу знаменитого поета, тим то вірші його двичи шкідливі і небезпечні“.

А на суді Шевченко не то що не відкликав ні одного слова і не шукав оправданя, але він сьміливо сказав усю правду. Говорив, що на Україні бачив страшну кривду і чув нарікання на царя і царську родину за такі погані порядки. Ось тому тяжко було випросити для Шевченка дарованє незаслуженої кари, а хочби які небудь полекші.

Аж прийшла некорисна для Росії кримська війна (1853—1856). Історния показує, що по нещасливих війнах пануючі і їх правлїнє, побиті зовнїшним ворогом звертають ся до своїх підданих, дають їм якісь полекші, заводять реформи. Так стало ся і в Росії по кримській війнї. Цар Александер II. надав самоуправу земствам (щось подібного до Рад повітових в Галичині) поправив суди і збирав ся знести кріпацтво.

Серед таких полекш і реформ цар видав також амнестию (дарованє кари) засудженим за Миколи I. полїтичним вязням. До тої царської ласки не допустили Шевченка. За ним просив і ґр. Толстой і кн. Репнїна, та цариця-мати не згодила ся. Аж на другій лїсті знайшло ся імя великого страдника за волю України. Се стало ся з початком мая 1857 р. Коли прийшла така вість до Новопетровська, Шевченкови дали вже пільгу, а 14. серпня відправили до Петербурга, куди він прибув аж 8. цьвітня 1858 р., бо задержав ся довший час у Ніжині. Десять лїт тому взяли його відси 33 лїтним здоровим, кремезним мужчиною, а вернув ся Тарас сивим, лисим, пригорбленим дїдом з покалїченим здоровлєм.

9. Шевченкові замисли, хвороба і смерть.

Хоч з неволї вернув ся Шевченко зломаний на тїлї, був кріпкий духом. „Менї здаєть ся — каже він

у своїх записках — що я і нинї (після засланя) точнїсенько такий самий, яким був і десять літ назад. В мойому образї внутрішньому не перемінила ся нї єдина риса“.

Сї слова треба так розуміти, що поетові думки і переконаня не змінили ся, що він готовий був, як перше, побивати ся за освобдженє селян, за волю України і другий раз на засланє піти. Він і справдї, ще в дорозї з засланя писав вірші і то не інакші, як перед неволею. В „Неофітах“ він порівнує переслїдуванє християн лютими царями в Римі з переслїдуванєм поступових людий у Росиї. І в инших поезиях не перестав він дорікати і лаяти царів за їх знущаня над народом. Але довголїтна неволя лишила свій слїд. Вернувши з засланя, написав він небагато.

Сему неволя була винна. Там кілька років Тарас мучив ся без ніякої духової роботи, не читав нїчого, не стежив за духовим житєм осьвічених земляків, Надто, хоч Шевчеокови було вже 44 років житя, коли вернув з засланя, не мав іще упорядкованих умов житя. Був бездомний, без сїмї і без пристановку. Був бідний і без зарібків, журив ся тим, що визволу крепаків все ще нема, а найблизшої своєї родини він, сам вільний, не міг і досї викупити.

Поволи якось уложили ся його справи. В малярській академії дали йому, як бувшому ученикови, кімнату на робітню і в нїй Тарас замешкав. Почав знов працювати над образами, взяв ся за книжки, читав, а думка про поміч селянам не покидала його. Тому він шукав товаришів до видаваня журнала: а як розумів вагу осьвіти для селян, показує ся з того, що зложив „Буквар“ для українських шкіл.

Діждав ся також дозволу поїхати на Україну, бо зразу казали йому жити в Петербурзї і то під поліцийним доглядом. Тарас відвідав родинні сторони, побачив свою рідню і в короткий час потім удало ся йому висвободити її від дїдича з кріпацтва. Поет задумав поселити ся на Україні. Йому, зломаному неволею тільки українське сонце вернулоб було здоровлє, а не холодні мраки в Петербурзї. Днїпро, степи і сади укра-

їнські вернулиб йому давну веселість, а не вид казарм, тюрми та ермітажу (царська палата). З помочию свояка Вартоломея Шевченка Тарас виглядів навіть над Дніпром місце під оселю для себе і вистарав гроший на купно землї.

„Як би з ким сїсти, хлїба зїсти,
Промовить слово, то вооб
Хоч і як-небудь на сїм сьвітї,
А всеб таки жилось.
Та ба! нема з ким!“

жалував ся поет, тай вишукав собі молоду зпоміж селянок. Панянки не хотів, бо задумав повернути до селянського стану. „Я по крови і духу син і рідний брат нашого безталанного люду,... що панночка робити ме у моїй мужицькій хатї?“ — писав він Вартоломеєви.

Отже не поталанило Тарасови зранку, не було долї й до останку. В Петербурзї, куди він вернув ся, щоб поладнати свої грошеві і товариські дїла, заскочила його слабість, водна пухлина. Не подавав ся їй Тарас, писав листи, малював, деколи і вірші написав. А далї погодив ся з судьбою. Знав, що треба вмерти, чи — як пише він у послїднім своїм віршу „рештувать вози в далеку дорогу на той сьвіт, до Бога“. Одно ще бажанє мав поет, а то почути, що кріпацтво знесене. Тимчасом царський манїфест був уже підписаний, тільки-ж оповіщенє його відложено. А на тиждень до тої радісної хвилї д. 10. марта о 5 год. рано помер Тарас, проживши 47 років.

10. Похорон і могила Тарасова.

Умер Шевченко, а його конанє було образом його жизнї. Терпів несказані муки, стискав зуби, виривав зубами вуси, давлячи в собі болї, а не стогнав. Так минув його день уродин та іменин 9. марта, а слїдуючого дня о 5 год. рано скінчили ся його муки.

І закінчило ся довгострадальне житє поета, справжня, а безупинна боротьба. На 47 лїт був він 24 роки кріпаком, 10 стогнав у дикім кірґізькім степі, 9 годів між визволенєм а засланєм уживав правдивої свободи,

Похорон Шевченка.

(Коли власти заборонили промови, одна Українка в чорній одежі зложила на домовині терновий вінок).

а вернувши з Новопетровська, три з половиною жив під поліцейським дозором. Такої траґічної житєписі не має ні один поет на всю кулю земську.

Тарас висловив бажанє спочати у рідній землї:

„Холоне серце, як згадаю,
Що не в Українї поховають!...“

писав він, а в Заповітї:

„Як умру то поховайте мене на могилї,
Серед степу широкого на Вкраїнї милій“

Вірні тому заповітови приятелї Шевченкові виходили у властий дозвіл, весною відкопали домовину з дорогими останками і відвезли в Київ, а відти у Канів долї Днїпром. Так оспівував Тарас ту ріку, тепер вона понесла на своїх филях його домовину, а на ту велику хвилю зібрала всї свої води, виступила з берегів і зашуміла.

По дорозї від самого Петербурга виходили стрічати домовину, особливо в Київі був великий здвиг на панахидї, а крім инших бесїдників промовляли тодї Антонович і Драгоманов. Д. 22. мая 1861 р. віднесли домовину з Канева на Чернечу гору, де недовго перед смертю лагодив ся поет завести собі хутір. Там він ліг спочивати і з того часу ся гора зветь ся Тарасовою.

Згодом упорядкували могилу, що зняла ся на найвисшім горбі над Днїпром в живописнім, чаруючім місцї. Далекий, далекий з неї вид на лївий беріг Днїпра. А ще далї видно той хрест на Тарасовій горі.

Зелїзний хрест підняв ся в гору. Стоїть на опоцї. А такий сильний, що ніякий вихор йому нестрашний. Він цїлі віки стояти ме і благословити розлогі поля і трудящий люд, що обливає своїм потом ті ниви і мостить твердий шлях у той бік, куди йдуть усї культурні народи. На такій опоцї спер Тарас свою працю — на народї. Залїзна витревалість, безупинна праця не дадуть нас, інтелїґенцию скинути з тої опоки, відчужити нас від народа і ніякі царські укази, ніякі утиски і переслїдуваня не спинять нас у походї до повного культурного розвитку, до правдивої свободи, поки не встане вольна Україна!

І слушно каже відомий поет і письменник Богдан Лепкий: „Як вернув знад Неви Шевченко, так верне колись і воля України, котру від нас до Петербурга забрали, в кайдани закували та в тюрму посадили. Тільки, що Шевченко вертав у домовині, а воля верне живцем, бо вона невмируща...“

Так, верне живцем, заквітчана, замаїна, хоч прийде по трупах мучеників за Вкраїну.

ЗМІСТ.

„Просьвітні листки“.

Ч. 10. Зміст: Яр. В—ий: Марія Марковичка (з портрет.) — М. Вовчок Два сини. — М. Комар· Запорожські землї. — Зимовник Запорожця (ілюстр.).

Ч. 11. Зміст: Яр. В—ий: Приятель Русинів. — Б. Бернзон (портрет). — Др. М. Кордуба: Хто ми?

Ч. 13. Зміст: Управа винограду. Написали А. Куровський і В. Табó, учителї школи огородничої в Тарнові. (З 17 рисунками).

Ч. 14—15. Зміст: Князь Ярослав Мудрий (ілюстр.). — М. Кононенко: Заповіт Ярослава Мудрого. — А. Бравнер: Тирса — Домовина Яр. Мудрого (ілюстр.) — Григорій Кузьма: Про новий закон будівельний і огнетревале покриване дахів — С. Руданський: Добре торгувалось. — Др. Зенґер: Про права. (Ціна 10 сот.).

Ч. 20. Зміст: Порадник податковий. Дванайцять лїт вільних від податку домового. Проволока в справі податків. Відписане податків задля убожества. Чого не вільно фантувати за податки? Увільнене від податку заробкового. Говоріть і пишіть по руськи. Чого жадали руські посли в віденськім парляментї в справах податків і належитостий.

Ч. 21. Зміст: Військові приписи. Військові рекламациї. Відшкодованя для родин резервістів. Військові урльопи на час жнив. Полекші для заморських еміґрантів, обовязаних до військової служби. Амнестия для військових дезертерів. Платня за підводи.

Ч. 22. Зміст: О праві зборів. Комісар. Інструкция. Розвязане зборів. Власть. Средства правні. Кара. Завішене закона. Взірцї подань.

Ч. 23—24. Зміст: Про злодія у селї Гаківницї, оповідане П. Кулїша. — Козак-нетяга, за Мордовцем переклав Г. Х. (з ілюстр.).

Ч. 25. Зміст: С. Т.: Полтавська битва (1709 р.) (з ілюстр.). — Притча про двох сусїдів, що мали одно імя.

Ч. 26. Зміст: Г. Х.: Київ (з ілюстрациями) Ціна 20 сот.

Ч. 27. Зміст: Роки жури. (Спомини матери). С. А. Савінкова. Переклав з російського Г. Хоткевич. Ціна 20 сот.

Ч. 29. Зміст: Микола Гоголь. (З нагоди столїтнїх роковин його уродин) Зачароване місце, билиця, розказана дячком з українського села, написав Микола Гоголь. — Ілюстрация: Микола Гоголь.

Ч. 30. Зміст: Білоруси, написав Іван Крипякевич.

Ч. 31. Зміст: Др Зенон Кузеля: Як закладати і провадити народні бібліотеки по селах.

Ч. 32. Зміст: Е. О. і П. Г.: Порадник ветеринарийний Домашна аптика. — Новий закон про зарази худоби.

Ч. 33. Зміст: Др. Іван Брик: Столїтє уродин Маркіяна Шашкевича.

Ч. 34. Зміст: Др. Ярослав Грушкевич, лїкар-окулїст в Станиславові: Про трахому.

Ч. 35. Зміст: Григорий Зацерковний: В справі еквівалентової належитости.

Ч. 36. Герб України. (10 ілюстраций). Ціна 10 сот.

Ч. 37. Д Лукіянович: Прожитє Т. Шевченка, друк 25000 пр. Ціна 10 с.

Ч. 38. Д. Лукіянович: Про Шевченкові твори, друк. 25000 пр. Ц. 10 с.

Хто замовляє всї випуски, мусить прислати до **Канцелярії Тов-а „Просьвіта“ у Львові Ринок ч. 10.** — належитість за листки і 20 сот. на почту.

